

RECENZIJOS

V. Ambrazas. *Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė*. – V.: Mokslas, 1979, – 254 p. (reziumė anglų k.)

Recenzuojamojoje V. Ambrazo knygoje apibendrinti daugelio metų tyrinėjimo rezultatai. Kas domėjosi V. Ambrazo publikacijomis, tas nesunkiai pastebės, kad didžioji dalis šioje knygoje gvildenamų problemų buvo keliami ir sprendžiama kituose autoriaus darbuose – daugiausia „Lietuvių kalbotyros klausimų“ serijos knygose skelbtuose straipsniuose, savo apimtimi ir mokslinės analizės lygiu primenančiuose ne straipsnius, o plačias ir išsamias studijas įvairiais dalyvių istorinės sintaksės klausimais.

Nors skaitytojas, imdamas į rankas šią knygą, ir ne pirmą kartą bus susidūręs su V. Ambrazo mokslo darbais, vis tiek dar kartą turės progą pajusti, kad šios knygos autorius, studijuodamas dalyvių istorinę sintaksę, iš tiesų yra atlikęs mokslinės veiklos žygdarbį.

Turėdamas tikslą išaiškinti svarbiausius sakinio evoliucijos procesus, autorius kruopščiai ištyrė lietuvių kalbą nuo seniausių raštijos paminklų iki šių dienų. Kaip pats sakosi knygos pratarėje, jo ištiesai peržiūrėti visi prieinami XVI–XVII a. raštai, jų duomenys apdoroti statistiškai ir pateikti lentelėse. Be to, verstiniai tekstai sugretinti su originalais, iš dalies panaudoti ir XVIII–XIX a. raštai, kruopščiai tirta tarmės – tarmių duomenys rinkti iš spausdintų dialektologinių aprašų, „Lietuvių kalbos atlaso“ kartotekos, „Lietuvių kalbos žodyno“ ir jo kartotekos, iš įvairių tautosakos rinkinių ir tiesiog iš gyvosios kalbos.

Rašant šį darbą, gal kiek mažiau remtasi dabartine lietuvių kalba. Tačiau nereikia pamiršti, kad V. Ambrazas yra akademinės

„Lietuvių kalbos gramatikos“ „Dalyvio“ skyriaus autorius, o ši gramatika savo tyrinėjimų objektu laiko dabartinę lietuvių kalbą. Todėl, kur būtinai reikia atkreipti dėmesį į dabartinę tiriamojo reiškinių padėtį, knygoje rasime nuorodą į akademinę „Lietuvių kalbos gramatiką“.

Labai didelę pagarbą recenzuojamosios knygos autoriui kelia kruopštus visos jam rūpimu klausimu prieinamos literatūros išstudijavimas, kitų tyrinėtojų pasiektų rezultatų apibendrinimas, įvertinimas ir panaudojimas. Tai ištiesa lingvistinė mokykla – naujų idėjų ir hipotezių gimimo šaltinis.

Knygą sudaro įvadas ir penkios dalys. Įvade aptariama tyrinėjimo metodo problema, nes tinkamo metodo pasirinkimas istorinei sintaksėi ypač aktualus. Pvz., nuo seno istorinei morfologijai naudojamas lyginamasis metodas sintaksės tyrinėjimams pasirodęs ne taip tinkamas, nes sintaksiniai pakeitimai nepasižymi tokiu reguliarumu, kaip fonetiniai ar morfologiniai. Tarp jų kartais gali ir nebūti aiškaus priežastinio ryšio. Todėl autorius mano, kad sintaksės tyrinėjimams lyginamąjį metodą galima pritaikyti tik patobulintą, t. y. siejant sintaksinę analizę su morfologine, lyginant ne pavienius reiškinius, o tarp savęs susijusių reiškinių kompleksus, plačiau pritaikant ir vidinės rekonstrukcijos metodą. Be to, sintaksinių reiškinių istorijos tyrėjui labai svarbu esą nustatyti tiriamojo reiškinių vietą sistemoje, remiantis santykiu su kitais tos pačios sistemos elementais. Pavyzdžiui, dalyviai sudaro konstrukcijas, kurios, sinchroniškai žiūrint, yra

kilusios iš sakinių, įtrauktų į kitų sakinių sudėtį. Sintaksinių konstrukcijų su dalyviu ir atitinkamų šalutinių prijungiamųjų sakinių bendrą istorinę raidą galės padėti atskleisti transformacinis metodas. Todėl V. Ambrazas, ėmėsis išsamaus dalyvių sintaksės tyrinėjimo, pasirenka visų aptartųjų metodų kombinaciją.

Skyriuje „Lietuvių kalbos dalyvių sistema“ aptariamos dalyvių formos, dalyvio gramatinis ryšys su veiksmažodžiais ir su būdvardžiais. Čia išaiškinama vadinamojo reikiamybės dalyvio ir padalyvio kilmė, nustatomi pagal vartoseną pagrindiniai dalyvių tipai: 1) atributiniai, 2) predikatiniai ir 3) pusiau predikatiniai dalyviai. Toliau knygoje visi šie dalyvių vartosenos tipai iš eilės ir analizuojami.

Nagrinėdamas atributinę dalyvių vartoseną ir šiam nagrinėjimui daugiausia taikydamas lyginamąjį metodą, autorius nustato lietuvių kalbos dalyvių vardažodinę kilmę. Jis teigia, kad priesagos **-nt-* vediniai „ide. bendrystės laikais sudarė gana įvairią nominalinių formų grupę, kuri buvo diferencijuota vėliau, formaliai išsiskyrus būdvardžių klasei“ (p. 37). Lyginamasis metodas taip pat duoda faktų, kuriais remdamasis autorius daro išvadą, jog priesagos **-us-* dalyviai irgi yra išriedėję iš senų veiksmažodinių vardažodžių, reikusių daugiausia subjekto veikminių požymius (p. 38). Ištyrinėjęs šios priesagos dalyvius, autorius daro prielaidą, kad dalyviais jie virtę vėliau už **-nt-* priesagos dalyvius. Būsimojo laiko veikiamieji dalyviai turi tokį pat formantą, kaip ir esamojo, tačiau vartosenos atžvilgiu skiriasi. Pvz., V. Ambrazo duomenimis, XVI–XVII a. lietuvių k. raštuose paliudyta jų platesnė atributinė vartoseną.

Analizuodamas neveikiamosios rūšies dalyvius, autorius nustato, kad priesagos **-mo-* dalyviai būdingi tik rytų baltų ir slavų kalboms ir šiuo atžvilgiu yra gana izoliuoti. Pagal priesagos formą šie baltų ir slavų kalbų dalyviai atitinka s. indų *bhīmāḥ* „baisus“ tipo veiksmažodinius būdvardžius. Remdamasis

darybinėmis šių dalyvių reikšmėmis ir vartosenos ypatumais, V. Ambrazas nustato, jog senesnė yra buvusi jų būdvardinė vartoseną, o į veiksmažodžio sistemą šie dalyviai įsilieję palyginti neseniai, sudarydami periferastinio pasyvo formas. Pasak autoriaus, **-mo-* formų virtimas dalyviais yra baltų ir slavų kalbų savarankiškos raidos faktas, negalintis būti vėlesnių genetinių ryšių rodiklis (p. 53).

V. Ambrazas teigia, kad nuo seno su priesaga **-to-* ide. šeimos kalbose buvę daromi veiksmažodiniai vardažodžiai ir ypač būdvardžiai, o veiksmažodiniai būdvardžiai savo ruožtu buvę glaudžiai susiję su atitinkamos darybos daiktavardžiais. Remdamasis kitų autorių tyrinėjimų rezultatais bei išvadomis, V. Ambrazas daro prielaidą, kad priesagos **-to-* vediniai esą seni veiksmažodiniai būdvardžiai, kurie savo reikšme kitados turėję būti artimesni veiksmažodžiams, o ne būdvardžiams. Reziumuodamas atributinių dalyvių analizės rezultatus, autorius daro išvadą, kad šie dalyviai, kaip ir infinityvai, esą vardažodinės kilmės ir tik vėliau įsilieję į veiksmažodžio formų sistemą.

V. Ambrazo nuomone, veiksmažodinius dalyvio bruožus ryškiausiai atskleidžianti pusiau predikatinė ir predikatinė vartoseną. Tyrinėjimų statistiniai duomenys rodo, kad dažniausiai ide. kalbose dalyvis vartojamas apibrėžti sakinio predikatu einančiai asmenuojamajai veiksmažodžio formai. Sakinyje toks dalyvis siejamas ir su veiksmažodžio forma, ir su jos veiksmo subjektą ar objektą reiškiančiu žodžiu (*Tėvas grįžęs atsigulė* ir *Matau tėvą grįžusį*). Šios sintaksinės struktūros, būdamos sudėtingos ir formos, ir turinio atžvilgiu, labiausiai esančios linkusios kisti. Kadangi šių konstrukcijų pakitimai sąlygojami bendresnių sakinio raidos procesų, tai recenzuojamojoje knygoje jomis ir skiriama daugiausia dėmesio.

Nagrinėdamas konstrukcijas su vardinkinuku, autorius paliečia ir pusdalyvio (kaip specifinio lietuvių ir latvių kalbų naujada-

ro) kilmę, išaiškina subjekto vardininko vaidmenį dalyvinėje konstrukcijoje, analizuoja konstrukcijas su jungiamaisiais žodžiais, rodančiais, kad dalyviai kitados buvę tiek savarankiški šiose pozicijose ir artimi veiksmažodžiams, jog su jais galėję būti imti jungti net jungtuku *ir* (plg. *Muzikantas atsisėdęs ir griežia*).

Šiame skyriuje labai detalai išnagrinėta nominativus cum participio struktūra gramatinės formos, kilmės ir paplitimo atžvilgiu, atskleisti šios konstrukcijos istorinės raidos bruožai ir tolesnės jos kryptys. Nagrinėjant nominativus cum participio konstrukciją, labai įtakingamai paaiškintas lietuvių kalbos sangražinių veiksmažodžių susidarymas ir jų formų išplitimas.

Panašiai kaip ir su vardininku dalyviai nuo seno susiję ir su kitais linksniais – galininku, naudininku ir kiek rečiau – su kilmininku. Galininko su dalyviu konstrukcijos narių sintaksinių santykių persitvarkymas sudaręs palankias sąlygas čia įsigalėti ne-linksniuojamoms dalyvinėms formoms – padalyviams.

Kalbėdamas apie predikatinę dalyvių vartoseną, V. Ambrazas yra tos nuomonės, kad dabar tam tikra predikatinė dalyvių dalis sudaro sudurtines asmenuojamųjų veiksmažodžių laikų ir nuosakų formas¹. Predikatinėje pozicijoje dalyvis nuo seno esąs vartojamas tiek su jungtimi, tiek be jos. Autorius mano, kad toks vartojimas atspindįs verbalinio ir nominalinio sakinio struktūros tipus. Atrodo, kad visai įtakingamai, remdamasis dalyvių predikatinę vartoseną, autorius bus paaiškinęs ir vadinamosios netiesioginės nuosakos kilmę.

Analizuodamas predikatinę dalyvių vartoseną, autorius prieina ir prie tokios išva-

¹ Priešingą nuomonę žr. Baltistica, 1973, t. 9(2), p. 208; Žulys V. Analitinė (sudurtinė) forma metateoriniu atžvilgiu. – Aktualiosios kalbotyros problemos. Mokslinės konferencijos pakvietimas-programa ir tezės. – V., 1979, p. 104–105.

dos: „Kuo giliau leidžiamės į ide. kalbų praitį, tuo aiškesnė darosi dalyvio vardažodinė morfologinė prigimtis ir kartu veiksmažodinė semantika, labiausiai išryškėjanti predikatinėse ir pusiau predikatinėse konstrukcijose. Tas prieštaravimas, sunkiai paaiškinamas remiantis istoriniais laikais vyraujančia ide. kalbų struktūra, veikiausiai yra sąlygojamas dar senesnių, jau pačioje ide. k. bendrystėje vykusių raidos procesų“ (p. 186).

Iš tiesų, ne tik šis, bet ir kai kurie kiti dalykai, remiantis dabar funkcionuojančių ide. kalbų gramatinės sistemos logika, atrodo neįtikimi, nes sunkiai paaiškinami. Kadangi knyga skirta lietuvių kalbos dalyvių istorinei sintaksei, tai kaip teorinių apmąstymų pagrindą racionalu paimti dabartinės lietuvių kalbos gramatinės sandaros dėsnin-gumus. Pvz., remiantis dabartinės lietuvių kalbos gramatine logika, nesuprantama, kaip galima suderinti tokius teiginius: 1) „Lietuvių kalbos dalyviai sudaro sudėtingą iš veiksmažodžio kamienų daromų formų grupę, kurioje savitu būdu kryžiuojasi veiksmažodžio ir vardažodžio gramatinės kategorijos (p. 16, pabraukta mano. – A. P.) ir 2) „Istoriškai paliudyta lietuvių k. dalyvių sistema susidarė iš vardažodinės prigimties formų, kurios nevienodu metu ir nevienodu mastu buvo susietos su verbum finitum ir gavo veiksmažodinių laiko bei rūšies kategorijų reikšmes“ (p. 219, pabraukta mano. – A. P.)

Jeigu pripažinsime pirmąjį teiginį, kad lietuvių kalbos dalyviai sistemingai daromi iš veiksmažodžio kamienų, tai neišvengiamai reikės atmesti antrąjį, – t. y. kad jie išriedėję iš atitinkamų veiksmažodinių vardažodžių. Šių dienų lietuvių kalbos gramatinės logikos požiūriu labai abejotina, kad veiksmažodinės kilmės vardažodis, įsijungdamas į veiksmažodžio formų sistemą, galėtų įgyti asmenuojamiesiems veiksmažodžiams būdingas morfologines kategorijas. Juk veiksmažodžio sistemoje yra ir daugiau vardažodinės kilmės formų, bet nė viena iš jų nesugebėjo įgyti asmenuojamiesiems veiksmažodžiams būdingų predikacijos sferos kategorijų.

Pvz., bendratis nežymi nei laiko, nei asmens, nei nuosakos ir todėl sakinyje vartojama visai kitaip negu asmenuojamosios veiksmažodžio formos. Bendratis yra tik veiksmo pavadinimas ir todėl turi tik tas veiksmažodžio kategorijas, kurios priklauso nominacijos sferai ir reprezentuojamos ne galūnėje, o kamienne, t. y. turi tik veiksmo ir tranzityvumo kategorijas, išlaiko kamieno semantikoje glūdinčią potenciją valdyti. Kita vardažodinės kilmės forma – siekinys. Gramatinių kategorijų atžvilgiu ir semantika sutampa su bendratimi. Kadangi bendratis semantinė apimtis platesnė, tai ilgainiui siekinį ji išstūmė iš aktyviosios vartosenos. Trečioji vardažodinės kilmės forma – būdiny – visiškai neturi jokių gramatinių bendrybių su asmenuojamosiomis formomis ir vartojama ne kaip asmenuojamasis veiksmažodis, o kaip savotiškas veiksmažodinisrieveiksmis. Taigi nė viena vardažodinė forma neįgijo asmenuojamiesiems veiksmažodžiams būdingų gramatinių kategorijų, todėl ir sunku paaiškinti, kaip dalyvis, virsdamas veiksmažodžio forma, galėjo tas kategorijas įgyti. Juk jis vis tiek išliko linksniuojamas, ir veiksmažodžio kategorijoms reprezentuoti neturi nė vienos morfemos. Remiantis dabartine lietuvių kalbos dalyvių sistema, galima pripažinti ne pačių dalyvių, o jų darybos formantų vardažodinę kilmę. Visai galimas daiktas, kad lietuvių kalbos dalyviai daromi iš veiksmažodžių kamienų su tais formantais, su kuriais kitose giminiškose kalbose kitados darytasi veiksmažodinės kilmės būdvardžiai ar net daiktavardžiai.

Sinchroniniu požiūriu nepaaiškinama ir tai, kaip **vienoje kalbos dalyje** gali kryžiuotis dviejų opozicinių kalbos dalių – vardažodžio ir veiksmažodžio – gramatinės kategorijos. Juk tik jos, ne kas kitas sąlygoja kalbos dalies atskirumą, specifines funkcijas ir vietą gramatinėje sistemoje. Kai dalyvis virsta asmenuojamąja forma, jis iškrinta iš dalyvių kaip linksniuojamųjų žodžių klasės (plg. rusų k. būtojo laiko formas).

Jeigu laikysimės tos nuomonės, kad dalyviai nėra išriedėję iš vardažodžių (kaip kad,

pvz., yra išriedėję infinityvai, plg. p. 66), o nuosekliai daromi iš veiksmažodžių, reikės pripažinti, kad dalyvių darybos proceso esmė ir yra ta, jog, pridėjus vardažodinį formantą, pakeičiamos asmenuojamojo žodžio gramatinės kategorijos (asmuo, nuosaka, laikas) linksniuojamojo žodžio kategorijomis (linksniu, skaičiumi, gimine). Panaikinamos ne nominacijos, o predikacijos sferos kategorijos. Nominacijos kategorijos (veikslas, tranzityvumas) išlieka, bet jos yra transformuotos darybos procese pakitusių leksinių ir gramatinių žodžio reikšmių tarpusavio santykių. Šios kategorijos ir dalyvio kamieno išlikusi potencija valdyti linksnius ir prielinksnines konstrukcijas nė kiek netrukdo dalyviui būti vardažodžių klasėje. Juk šias veiksmažodinio kamieno savybes išlaiko ir iš veiksmažodžių padaryti daiktavardžiai (plg. *didžiūotis sūnumi* ir *didžiavimasis sūnumi*, *trokšti garbės* ir *garbės troškimas*).

Dalyviai daromi iš įvairių laikų kamienų su skirtingais formantais. Susidaro ištisa dalyvio laikų formų paradigma, kurios reprezentuojama laiko semantika visai be reikalo daugelio gramatikų tapatinama su asmenuojamųjų formų reprezentuojama laiko semantika, ir tad sakoma, kad dalyvius su asmenuojamosiomis formomis sieja bendra laiko kategorija. O iš tikro morfologinė laiko kategorija dalyvių su asmenuojamaisiais veiksmažodžiais nė kiek nesieja. Asmenuojamųjų veiksmažodžių tiek asmuo, tiek nuosaka, tiek ir laikas yra **predikatinės kategorijos**, ir todėl veiksmažodis sakinyje negali eiti nieku kitu, tik tariniu, o juk visų laikų dalyviai, kaip ir laiko kategorijos neturintys būdvardžiai, eina derinamuju pažyminiu, t. y. atlieka tokią funkciją, kurios negali atlikti asmenuojamosios formos. Vadinas, dalyvių laiko kategorija yra nepredikatinė ir tuo ji iš esmės skiriasi nuo asmenuojamųjų veiksmažodžių laiko kategorijos.

Kita gramatinė kategorija – rūšis. Asmenuojamieji lietuvių kalbos veiksmažodžiai neturi morfemų, fiksuojančių rūšies opoziciją. Vadinas, veikiamosios ir neveikiamosios

rūšies opozicija, išreikšta morfologiškai, būdinga tik dalyviui kaip linksniuojamam žodžiui. Jos pagrindą sudaro veiksmožodžio semantikoje glūdinti veiksmo santykių su subjektu ir objektu opozicija, kuri, darant su specialiais formantais dalyvius, transformuojama į rūšies opoziciją. Tais atvejais, kai, darant dalyvius, transformuojamas veiksmo santykis su subjektu, gaunami veikiamosios rūšies dalyviai (*mergaitė skaito*→*skaitanti mergaitė*, *medis žaliuoja*→*žaliuojantis medis*), o kai transformuojami objektiniai santykiai gaunami neveikiamieji dalyviai (*skaito knygą*→*skaitoma knyga*, *stato namą*→*statomas namas*). Kadangi veiksmo santykį su subjektu reiškia tiek tranzityviniai, tiek intranzityviniai veiksmožodžiai, tai veikiamųjų dalyvių daryba nuo veiksmožodžio tranzityvumo nėra kiek nepriklauso. Tuo tarpu neveikiamųjų dalyvių darybai tranzityvumas turi didelę reikšmę. Iš intranzityvinių veiksmožodžių padaryti dalyviai su tais pačiais neveikiamosios rūšies formantais rūšies atžvilgiu esti neutralūs. Jie įgyja arba naują modalinę reikšmę (jeigu eina tariniu), arba būdvardžiams būdingas paskirties, tinkamumo reikšmes (*miegamas kambarys*, *tinkamas žmogus*). Dėl tokio formos reikšmės pakitimo susidaro galimybė daryti šios klasės žodžius tiek iš tranzityvinių, tiek ir iš intranzityvinių veiksmožodžių, ir visi jie turi tą pačią paskirties ar tinkamumo reikšmę, pvz., *siuvamoji mašina*, *lakstomoji pūslė*, *ariamasis arklys*, *supamoji kėdė* ir t. t. Rūšies opozicijos neutralizacija sudaro sąlygas sinonimiam skirtingų rūšių formų vartojimui, pvz., *limpama liga* ir *limpanti liga*, *negeštama ugnis* ir *negeštanti ugnis*. Nežymėdami rūšies skirtumo, dalyviai savo semantika sutampa su būdvardžiais ir visai nesunkiai gali papildyti jų klasę arba net pereiti į daiktavardžio kategoriją (*miegamasis*). Bet, pvz., V. Ambrazas, remdamasis istoriniu lyginamuoju metodu, įrodinėja (o gal ir įrodo) visai priešingą dalyką, — kad rūšies atžvilgiu neutralios dalyvių formos yra senoviškų vardažodžių relikantai, rodantys, kad ir visą dalyvių sistemą galima kildinti iš var-

dažodžių, ir leidžiantys paneigti tų tyrinėtojų nuomonę, kurie yra teigę, jog *limpama liga*, *ariamasis arklys* tipo dalyvius esąs palietęs būdvardėjimo procesas.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos logika rodo, kad dalyviai yra iš veiksmožodžių daromi vardažodžiai, savo funkcijomis beveik dubliuojantys būdvardžius, t. y. vartojami visose būdvardžiui charakteringose sintaksinėse pozicijose (plg. *senas žmogus* ir *pasenęs žmogus*, *matau žmogų seną* ir *matau žmogų pasenusį*, *žmogus(yra)senas* ir *žmogus(yra) pasenęs*).

Atributinėje pozicijoje dalyvis vartojamas absoliučiai taip pat, kaip ir būdvardis; pusiau predikatinėje pozicijoje dalyvio vartosena platesnė ir įvairesnė negu būdvardžio, bet visai ne dėl to, kad čia dalyvis būtų įgijęs gramatinės veiksmožodžio kategorijas, o dėl to, kad jis turi veiksmožodžio kamieną, reiškiantį procesą. Pvz., dalyvis vartojamas po fazinių veiksmožodžių: *baik kalbėjęs*, *paliauk verkęs*. Kad šioje pozicijoje dalyvis neturi jokių asmenuojamajam veiksmožodžiui būdingų kategorijų, matyti iš to, kad jį čia gali pakeisti bendratis: *baik kalbėti*, *paliauk verkti*. Būdvardžiui čia trūksta proceso reikšmės, bet ją gali suteikti pagalbinis žodis: *paliauk liūdnas buvęs (=liūdėti)*. Panašiai yra ir kitais atvejais (plg. *tikėjosi pasveikįs* ir *tikėjosi sveikas būsiąs*).

Predikatinėje pozicijoje dalyvio vartosena irgi niekuo nesiskiria nuo būdvardžio (plg. *Jis yra alkanas* ir *Jis yra išalkęs*). Tik tai dalyvis, turėdamas veiksmožodžio kamieną, semantiškai kiek kitaip santykiauja su pagalbiniu žodžiu, suauga į glaudesnes samplaikas su juo, bet ir čia gramatinės asmenuojamųjų veiksmožodžių kategorijos formaliai reprezentuojamos ne dalyvyje, o pagalbiniame veiksmožodyje. Jeigu tokią glaudžią dalyvio samplaiką su pagalbiniu žodžiu kalba sulygina su asmenuojamojo veiksmožodžio sintetine forma ir įtraukia į asmenavimo paradigmą, tai tokios samplaikos dalyvio jau negalima laikyti savarankišku, nes jis yra tapęs asmenuojamosios

formos dalimi. Ir šis faktas visai neduoda pagrindo teigti, kad pačiame dalyvyje kryžiuojasi ir veiksmazodžio, ir vardažodžio kategorijos. Tokios samplaikos dalyvis gramatiškai desemantizuotas ne dėl to, kad jis pats turėjo veiksmazodžio kategorijas, o dėl to, kad jis susiliejo su tas kategorijas turinčiu žodžiu.

Visiškai reikia pritarti V. Ambrazo teiginiui, jog tai, „ką dabar vadiname netiesiogine nuosaka, istoriniu požiūriu yra tik atskiras dalyvių vardininko predikatinės vartosenos atvejis, apibendrintas tam tikra modalline reikšme“ (p. 198), tačiau ir dabartinės kalbos požiūriu nereikia skubėti paskelbti šią nuosaką asmenuojamųjų veiksmazodžių morfologinės nuosakos kategorijos nariu, nes pačiame dalyvyje nuosakos reikšmė ne reprezentuojama jokia morfema.

Kaip matome, dabartinės kalbos logika kartais rodo atvirkščią vaizdą, palyginti su tuo, kuris gaunamas, leidžiantis į istorinius tyrinėjimus, todėl ir nėra drąsos skaitytojams piršti šį vaizdą kaip vienintelį tikrą, neiškreiptą. Bet šiaip ar taip dabar funkcionuojančiose ide. kalbose matyti griežčiausias dėsnin-gumas — vardažodžiams priklauso vardažodžių, o veiksmazodžiams — veiksmazodžių gramatinės kategorijos. Jeigu, pvz., skaičiaus, giminės kategorijos ir pasitaiko

įvairiose kalbos dalyse, tai kiekvienoje tur savitą, skirtingą turinį. Be to, kiekvienos kalbos dalies labai griežtai suderinta ir semantika, ir gramatinių formų sistema, ir sintaksinė funkcija. Todėl sunku patikėti, kad vardažodis taip tiesiog galėtų suveiksmazodėti, įgaudamas veiksmazodžio kategorijas. Dalyviai į veiksmazodžių formų sistemą „įsibrauna“ tik su pagalbinėmis predikacijos kategorijų raiškos priemonėmis. Pvz., istoriniai tyrinėjimai rodo, kad lietuvių kalba dalyvių vartojimo intensyvumu gerokai pranoksta daugelį ide. šeimos kalbų (net s. graikų), tačiau „įsiliejimu“ į asmenuojamųjų veiksmazodžių paradigmą ji gerokai atsilieka, pvz., nuo anglų, prancūzų ir vokiečių kalbų. Ir tai visai suprantama, nes analitinis gramatinių reikšmių reprezentavimo būdas šiose kalbose vaidina kur kas didesnę vaidmenį negu lietuvių kalboje.

Šiais savo samprotavimais nenoriu mentinti didžiulės V. Ambrazo nudirbto darbo reikšmės. Kiekviena gera knyga turi kelti minčių ir idėjų, o V. Ambrazo knyga „Lietuvių kalbos dalyvių istorinė sintaksė“ tikrai yra pasaulinio lygio kalbotyros veikalas. Juo būtinai turės naudotis kiekvienas, kas tik imsis studijuoti dalyvių sintaksės ir apskritai sintaksinių reiškinių raidą.

A. Paulauskienė

A. Sabaliauskas. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.* — V.: Mokslas, 1979. — 254 p.

Ši plačiai žinomo mūsų respublikos bal-tisto knyga — tai dvi tomės lietuvių kalbotyros istorijos pirmoji dalis. Joje su autoriui būdingu kruopštumu ir moksliniu išvalgumu aprašyta lietuvių kalbos mokslo raida nuo pačių to mokslo užuomazgų ligi pirmųjų Tarybų valdžios atkūrimo Lietuvoje metų.

Knygos autorius yra žinomas vertingais istorinės leksikologijos darbais¹ ir ypač savo

¹ Studijomis „Lietuvių kalbos leksikos raida“. — LKK, 1966, t. 8, p. 5–141; „Baltų kalbų naminių gyvulių pavadinimai“. —

talentingai parašytais kalbos mokslo populiarinimo leidiniais: „Žodžiai keliauja“ (1962), „Žodžiai pasakoja“ (1965), „Žodžiai atgyja“ (1967) ir „Šimtas kalbos mįslių“ (1970). Iš šių leidinių bene didžiausio populiarumo susilaukė jo „Žodžiai atgyja“, kurio

Ten pat, 1968, t. 10, p. 101–190; „Iš baltų kalbų gyvulininkystės terminologijos istorijos“. — Ten pat, 1970, t. 12, p. 7–81, straipsniais apie augalų pavadinimų kilmę (skelbtais MA Darbų A serijoje 1957–1960 m.) ir kt.